

Dr hab. Zofia Wyszowska, prof. UMK

Bydgoszcz, 8.01.2018 r.

Wydział Nauk o Zdrowiu

Zakład Ekonomiki Zdrowia

Collegium Medicum UMK

Recenzja pracy doktorskiej

mgr inż. Pauliny Kramarz

pod tytułem: „Powiązania między poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego a zasobem zdrowia ludności na obszarach wiejskich o dużym rozdrobnieniu agrarnym” wykonanej na Wydziale Nauk Ekonomicznych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie pod kierunkiem dr hab. inż. Józefa Kani, prof. UR w Krakowie.

Podstawy formalne

Recenzja została opracowana w odpowiedzi na pismo Dziekana Wydziału Nauk Ekonomicznych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie dr hab. Jarosława Gołębińskiego, prof. SGGW, informujące o powierzeniu mi funkcji recenzenta rozprawy doktorskiej mgr inż. Pauliny Kramarz i wskazujące, by recenzja zawierała szczegółowo uzasadnioną ocenę spełnienia przez rozprawę doktorską warunków określonych w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym (Dz.U. z 2003 r. nr 65 poz. 595, z późn. zm.). Oceniając przedłożoną mi do oceny rozprawę odniosę się do następujących cząstkowych obszarów oceny: wybór i oryginalność problemu badawczego, uwagi ogólne do założeń badawczych, ocena struktury pracy i zawartości merytorycznej, osiągnięcia naukowe rozprawy, ocena końcowa.

Wybór i oryginalność problemu badawczego

Rozwój społeczno-gospodarczy i zasób zdrowia ludności to dwa obszary istotne zarówno z ekonomicznego jak i społecznego punktu widzenia. Już w pierwszych badaniach dotyczących wpływu poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego na zasób zdrowia podjętych w XIX wieku sygnalizowano złożoność tego problemu badawczego. Stopniowo wskazywano kolejne determinanty, które wpływają na zasób zdrowia, wymieniano postęp medycyny i nowe techniki medyczne, standard, styl, poziom i jakość życia, wzrost świadomości ludności, poprawę wykształcenia, poziom bezrobocia, dostępność do informacji związanych ze

zdrowiem, udostępnienie skuteczniejszych metod leczenia, wzrost ekonomiczny, wzrost dochodów, finansowanie ochrony zdrowia, systemy zdrowia, działania profilaktyczne.

Dokonywano, w zależności od celów prowadzonych analiz, wielu klasyfikacji czynników powiązanych z zasobem zdrowia i badano siłę ich oddziaływania. Oceniano skuteczność i efektywność istniejących systemów ochrony zdrowia w wielu krajach, w tym badano efektywność systemów prywatnych i publicznych. Poznawano rolę i siłę działania tzw. czynników systemowych i pozasystemowych.

Obecnie wiemy, że na przykład wzrost poziomu dochodów w zależności od współistniejących innych czynników może wykazywać zarówno dodatni jak i ujemny wpływ na zdrowie ludności. Podobnie intensywny rozwój gospodarczy może wiązać się z negatywnymi skutkami zachodzącymi w naturalnym środowisku, co może niekorzystnie oddziaływać na zdrowie populacji. Mogą występować znaczne dysproporcje rozwoju między regionami, a nieproporcjonalna dystrybucja dochodów prowadzi do zróżnicowania statusu społeczno-ekonomicznego ludności.

W krajobrazie geograficznym Polski wybrane do badań dwa województwa, małopolskie i podkarpackie, wyróżniają się uwarunkowaniami przyrodniczymi i historycznymi. Zróżnicowanie kondycji gospodarczej, stan sieci komunikacyjnych i urbanizacja, a przede wszystkim rozdrobnione agrarnie terytorium tych województw, to skutki zaszczości historycznych pozostawiania pod wpływem ustawodawstwa zaborców.

Zagadnienie podjęte w rozprawie doktorskiej przez mgr inż. Paulinę Kramarz dotyczące badań nad powiązaniem zachodzącymi między poziomem społeczno-gospodarczym a zasobem zdrowia jest więc aktualne i ważne, a połączenie badań z zakresu oceny zasobu zdrowia z obszarami wiejskimi o dużym rozdrobnieniu agrarnym można uznać za oryginalne. Doktorantka do badań wybrała obszary wiejskie, które narażone są na występowanie zjawiska tzw. nierówności społecznych w zdrowiu, zatem włączenie w podjęty nurt badawczy regionu małopolsko-podkarpackiego stanowi dodatkowy atut trafności wyboru tematu pracy.

Uwagi ogólne do założeń badawczych

Autorka podaje że „Celem głównym pracy było określenie zależności pomiędzy poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego na obszarach wiejskich o dużym rozdrobnieniu agrarnym a zasobem zdrowia ludności oraz próba wyjaśnienia przyczyn występowania zjawiska nierówności społecznych w zdrowiu na obszarach wiejskich”. Doktorantka uznała, że dla zrealizowania celu głównego pracy pomocne będą cele szczegółowe i wymieniła ich pięć. W mojej ocenie uwzględniając temat pracy i cel główny pracy, formułowanie celu

piątego „Usystematyzowanie wiedzy na temat związków między poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego i zasobem zdrowia z uwzględnieniem różnych teorii ekonomii” nie ma w tej pracy uzasadnienia. Zrealizowanie tego celu może być przedmiotem oddzielnej pracy, gdyż obejmuje bardzo ważne, szerokie i interdyscyplinarne zagadnienie, dotychczas w literaturze niewystarczająco i niezbyt dogłębnie przedstawiane. Autorka w teoretycznej części pracy wspomina o zasobie zdrowia na tle teorii ekonomii, ale ten fragment pracy nie upoważnia do postawienia takiego celu pracy i zrealizowania go. Pozostałe cztery cele zostały sformułowane poprawnie i są uszczegółowieniem celu głównego.

Doktorantka postawiła w pracy trzy hipotezy badawcze i nie podaje hipotezy głównej, w kontekście której zakreśla się cel główny pracy. Ograniczenie założeń badawczych do trzech hipotez bez wskazania podobnie jak w celach, hipotezy głównej i szczegółowych pozostawia pewien niedosyt.

Dla zrealizowania przyjętych celów i weryfikacji hipotez doktorantka dodatkowo postawiła pięć pytań, na które w badaniach poszukiwała odpowiedzi. Hipotezy zostały więc dopełnione i uszczegółowione poprzez pytania, co jest rozwiązaniem stosowanym w metodologii nauk ekonomicznych. Pytania byłyby bardziej przejrzyste, gdyby Doktorantka zaznaczyła, które uwzględniają przestrzeń kraju, które przestrzeń wszystkich powiatów badanych województw, a na które poszukiwano odpowiedzi na podstawie informacji uzyskanych z badań kwestionariuszowych. Wniesione uwagi mają charakter porządkowy i dyskusyjny a Autorka pracy nie musi ich podzielać.

Doktorantka szczegółowo scharakteryzowała metodykę badań, gdzie wyszczególniła etapy procesu badawczego, podała zakres czasowy badań, opisała gromadzenie materiału badawczego (Główny Urząd Statystyczny, Eurostat, Światowa Organizacja Zdrowia, Narodowy Fundusz Zdrowia, metody ankietowe), podała założenia wyboru obiektów do badań, wyjaśniła metodykę konstrukcji syntetycznego wskaźnika rozwoju społeczno-gospodarczego, przedstawiła metodykę oceny zasobu zdrowia ludności zamieszkującej obszary wiejskie i badania dostępności do opieki zdrowotnej.

W końcowym etapie metodyki badań Doktorantka szczegółowo wyjaśniła sposób badania zależności między poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego a poziomem dostępności i finansowania opieki zdrowotnej i poszukiwania związków korelacyjnych między wartościami syntetycznego wskaźnika rozwoju społeczno-gospodarczego i wskaźników finansowania opieki zdrowotnej, co pozwoliło na weryfikację hipotezy drugiej.

Dla zbadania zależności pomiędzy poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego a zasobem zdrowia pozwalającego na weryfikację hipotezy pierwszej Doktorantka w

pierwszym etapie porównywała syntetyczny wskaźnik rozwoju z syntetycznym wskaźnikiem zasobu zdrowia a w drugim analizowała zależności pomiędzy zmiennymi stosując rachunek korelacji pomiędzy syntetycznym wskaźnikiem rozwoju i poszczególnymi cechami opisującymi zasób zdrowia. Uzyskane wyniki badań poszerzyła o zbadanie stopnia oddziaływania wybranych czynników rozwoju i wskaźników dostępności opieki zdrowotnej na zasób zdrowia korzystając z modelu funkcji Cobba-Douglasa. Efekt produkcji zdrowia Doktorantka wyraziła za pomocą wskaźnika liczby potencjalnie utraconych lat życia (PYLL), wskaźnika umieralności w wyniku chorób nowotworowych i wskaźnika umieralności w wyniku chorób układu krążenia.

Badania ankietowe przeprowadzone wśród 17 powiatów regionu małopolsko-podkarpackiego stanowiły uzupełnienie i weryfikację wyników uzyskanych w analizie materiału statystycznego pochodzącego ze źródeł wtórnych. Analiza danych uzyskanych z 368 kwestionariuszy pozwoliła na weryfikację hipotezy trzeciej zakładającej że: "Poziom zasobu zdrowia na obszarach wiejskich zmniejsza się wraz ze wzrostem odległości miejsca zamieszkania od ośrodków miejskich". Doktorantka zaznaczyła w pracy, że: „Na podstawie otrzymanych wyników i pomiarów odległości miejsca zamieszkania respondentów od miejskiego ośrodka powiatowego, weryfikowano hipotezę”. Nasuwa się pytanie, czy zawsze ośrodek miejski na terenie badanych województw jest jednocześnie miejskim ośrodkiem powiatowym i w jaki sposób dokonano pomiarów odległości, gdyż w kwestionariuszu takie pytanie nie występuje.

Na podstawie lektury pracy uważam, że sformułowanie tematu pracy, celu głównego, celów szczegółowych i hipotez jest prawidłowe i pozwala na oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Uwzględniając umiejętność korzystania przez Doktorantkę z wielu metod i technik badawczych a także umiejętność zgromadzenia koniecznych danych statystycznych i przeprowadzenia badań ankietowych stwierdzam, że Autorka pracy potrafi samodzielnie prowadzić badania naukowe.

Ocena struktury pracy i zawartości merytorycznej

Praca składa się z wstępu, sześciu rozdziałów, podsumowania i wniosków, spisu tabel i wykresów, bibliografii i aneksu. Tekst pracy obejmuje 221 stron, Autorka zamieściła w nim 66 tabel i 9 wykresów. Na kolejnych 12 stronach Doktorantka zawarła 311 pozycji bibliografii, w tym 56 pozycji anglojęzycznych, pozycje metodyczne i Dzienników Ustaw. W aneksie Doktorantka zamieściła jeszcze 18 zestawień tabelarycznych, które uzupełniają zasadniczą treść pracy. Aneks kończy kwestionariusz ankiety.

W rozdziale nr 1 nazwanym „Zagadnienia wstępne” Autorka zamieściła uzasadnienie wyboru tematyki badań, cel naukowy rozprawy i hipotezy badawcze, metodykę badań oraz podpunkt „Umiejscowienie tematyki badań w nurtach ekonomii”. W mojej ocenie „Wstęp” i następnie „Zagadnienia wstępne” cechują się pewną niezręcznością i korzystniej nazwa tego rozdziału brzmiałaby „Założenia metodyczne”. Treść zawarta w „Umiejscowieniu tematyki badań w nurtach ekonomii”, gdzie Autorka uwzględnia ekonomię zrównoważonego rozwoju, ekonomię zdrowia i ekonomię dobrobytu, powinna znaleźć się w części teoretycznej pracy ewentualnie we wstępie, który mógłby być nazwany „Wprowadzenie”.

W rozdziale nr 2 „Rozwój społeczno-gospodarczy w ujęciu teoretycznym”, którego treść została zamieszczona na 35 stronach Doktorantka przedstawiła definicję i istotę rozwoju społeczno-gospodarczego w ujęciu ogólnym oraz w odniesieniu do regionów i odniosła się do uwarunkowań rozwoju społeczno-gospodarczego. Następnie przedstawiła poglądy autorów na temat teorii lokalizacji działalności produkcyjnej, bazy ekonomicznej, biegunów wzrostu, dystryktów przemysłowych. Nawiązując do tematu pracy dokonała krytycznego przeglądu piśmiennictwa na temat uwarunkowań rozwoju obszarów wiejskich rozdrobnionych agrarnie i wskazała komponenty tego rozwoju. Następnie w tym rozdziale Autorka zaprezentowała w świetle przeglądu piśmiennictwa jakość życia i stan zasobów ludzkich oraz stan lokalnej gospodarki. W ostatniej części tego rozdziału Autorka wymieniła sposoby pomiaru rozwoju społeczno-gospodarczego i odniosła się do potrzeby i sposobu budowania miernika syntetycznego. Za szczególnie wartościowe w tej części pracy uznaje własne opracowanie i przedstawienie grup uwarunkowań rozwoju społeczno-gospodarczego w ujęciu regionalnym i lokalnym wg różnych autorów w ujęciu chronologicznym (tab.7) oraz przedstawienie komponentów rozwoju, które Autorka zebrała i uporządkowała również w ujęciu chronologicznym (tab.8).

Rozdział nr 3 nazwany „Zasób zdrowia w ekonomii” został zawarty na 22 stronach. Autorka na początku w świetle literatury przedstawiła zdrowie jako dobro ekonomiczne, podkreślając, że zdrowie stanowi element kapitału ludzkiego a jako zasób podlega procesowi odnawiania. W dalszej części skupiła się na interakcjach zdrowia i gospodarki, gdzie przedstawiła zagadnienie powiązań wskaźników opisujących zasób zdrowia ze wskaźnikami ekonomicznymi. W części rozdziału charakteryzującej społeczno-ekonomiczne determinanty zdrowia oraz znaczenie zdrowia w środowisku pracy Autorka słusznie podkreśliła istotę koncepcji pól zdrowia oraz wskazała najważniejsze czynniki środowiskowe. Przedstawienie istoty funkcji produkcji dla modelowania determinant zdrowia i podanie przykładów stosowania tej metody informuje o dogłębnej wiedzy doktorantki z zakresu metod pomiaru

zasobu zdrowia. W końcowej części tego rozdziału Doktorantka dokonała krytyki sposobów pomiaru zdrowia, podkreśliła znaczenie szeregów czasowych w tych pomiarach, wymieniła najważniejsze mierniki pozytywne i negatywne oraz scharakteryzowała syntetyczne mierniki zdrowia (DALY, QALY, PYLL oraz HLY), które najczęściej wykorzystuje się do dokonywania porównań międzynarodowych. W tym rozdziale Autorka zaprezentowała kluczowe dla recenzowanej pracy zagadnienia zasobu zdrowia i rozważania dotyczące pomiaru zasobu zdrowia. Ważnym osiągnięciem Autorki jest zebranie definiowania zdrowia w ujęciu ekonomicznym przez różnych autorów i przedstawienie tych definicji w sposób syntetyczny i chronologicznie uporządkowany oraz opracowanie własne dotyczące ponoszonych nakładów i osiągniętych efektów stosowanych przez wielu autorów w badaniach empirycznych z zastosowaniem metody funkcji produkcji zdrowia.

W rozdziale nr 4 „Czynniki różnicujące poziom rozwoju społeczno-gospodarczego badanego obszaru” na 41 stronach Doktorantka szczegółowo scharakteryzowała badany region na tle pozostałych województw kraju, a dla powiatów podała wartości cech opisujących jakość zasobów ludzkich, stan lokalnej gospodarki i jakość życia lokalnych społeczności. Szczegółowo przedstawiona procedura wyboru syntetycznego wskaźnika rozwoju społeczno-gospodarczego oraz przedstawione obliczenia poszukiwania powiązań pomiędzy komponentami rozwoju społeczno-gospodarczego i interpretacja merytoryczna uzyskanych wyników badań pozwalają twierdzić, że Doktorantka dobrze opanowała warsztat metodyczny.

W rozdziale nr 5 „Zróżnicowanie zasobu zdrowia i jego przyczyny” podzielonym na 4 podpunkty na 38 stronach Autorka podała informacje na temat regionalnego zróżnicowania wskaźników zasobu zdrowia Polski i wskazała uwarunkowania tego zróżnicowania

W zestawieniach tabelarycznych dane dotyczą różnych lat (tab. 29, lata 2002-2013), (tab. 30, lata 2011-2013), (tab. 31, tab. 33, lata 2010-2012), (tab. 32, rok 2012), (tab. 34, lata 1995-2013), niektóre zestawienia za lata 2010-2012 posiadają wartości uśrednione, brakuje wyjaśnienia przyjęcia takiej koncepcji. Kluczową oryginalną wartością tej części pracy są dokonane obliczenia i prezentacja zależności pomiędzy dostępnością zasobów opieki zdrowotnej a rozwojem społeczno-gospodarczym i analizowanymi komponentami oraz wykonane obliczenia i prezentacja wyników zależności między poziomem finansowania opieki zdrowotnej a wybranymi czynnikami rozwoju. Przedstawiona w pracy w tym rozdziale charakterystyka mechanizmu finansowania opieki zdrowotnej w Polsce, zgromadzenie informacji o strukturze finansowania ochrony zdrowia dla Polski i badanego regionu w podziale na powiaty, uwzględnienie poziomu finansowania ochrony zdrowia przez

budżety samorządów powiatowych i gminnych oraz poprawna interpretacja merytoryczna tego zagadnienia wraz z zamieszczonymi wynikami badań z zależności korelacyjnych wskazuje, że doktorantka posiada szeroką wiedzę z zakresu źródeł finansowania ochrony zdrowia.

Rozdział 6 liczący 46 stron Doktorantka nazwała „Powiązania między poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego i zasobem zdrowia” i podzieliła na 4 części. W pierwszym podpunkcie Autorka przedstawiła zależności pomiędzy poziomem rozwoju i zasobem zdrowia a w drugim społeczno-ekonomiczne determinanty zasobu zdrowia. Oryginalność rozwiązania polegała na podziale powiatów na trzy grupy, skorzystaniu z wskaźnika PYLL (liczba potencjalnie utraconych lat życia), częściowych komponentów rozwoju oraz syntetycznego wskaźnika rozwoju i wykonaniu obliczeń zależności korelacyjnych oraz na zastosowaniu modelu funkcji Cobba-Douglasa i poszukiwaniu zmiennych najsilniej wpływających na liczbę potencjalnie utraconych lat życia. Dyskusja naukowa z tego zakresu jest ciekawa, posiada oryginalne spostrzeżenia Autorki, i jest odnoszona do wyników badań innych autorów. W dwóch kolejnych podpunktach Doktorantka w sposób szczegółowy zamieściła w zestawieniach tabelarycznych wyniki badań ankietowych, gdzie poprawnie wypełnione dane zebrała od 368 respondentów.

Podsumowanie i wnioski Autorka sformułowała na podstawie dokonanych badań, chociaż niektóre treści w nich prezentowane zostały już wcześniej zamieszczone w zasadniczej części pracy. Wnioski według mojej oceny są zbyt rozbudowane Można je z powodzeniem skoncentrować wokół najważniejszych kwestii, których praca dotyczy, zawartych w celach i hipotezach. We wniosku nr 2 Autorka odnosi się do rozdrobnienia agrarnego, ale zwraca uwagę na znaczenie wielofunkcyjnego rozwoju i dywersyfikacji dochodów, co już opisuje w części teoretycznej pracy. Autorka uzasadnia weryfikację hipotez, gdzie zdania dotyczące potwierdzenia hipotezy trzeciej str. 217 powtarzają się we wniosku nr 17. Podobnie informacje zawarte we wniosku nr 4 są powtórzeniem interpretacji zestawienia tabelarycznego prezentowanego na stronie 136 i 137.

Poczynione uwagi nie podważają prowadzonej analizy i uzyskanych wyników, mają charakter dyskusyjny, a w części są uwagami technicznymi.

Osiągnięcia naukowe rozprawy

Konstrukcja pracy jest merytorycznie poprawna. Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny, chociaż Autorka tego nie akcentuje. Część teoretyczna pracy została napisana na podstawie obszernej literatury krajowej i zagranicznej. Treść pracy jest zgodna z jej tytułem.

Autorka zastosowała właściwe następstwo prezentowanej tematyki wychodząc od rozważań teoretycznych, stopniowo je pogłębiając i wzbogacając o własne badania empiryczne.

Sekwencja treści pracy, jak i zawartość merytoryczna pracy, są w sposób właściwy podporządkowane jej tytułowi oraz sformułowanym celom i hipotezom. Recenzowana praca jest z dziedziny nauk ekonomicznych, dyscypliny ekonomia. Rozwiązanie problemu naukowego jest oryginalne i odpowiada wymogom rozprawy doktorskiej. Autorka wykazała się znajomością omawianej problematyki i literatury przedmiotu oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia badania naukowego. Praca została napisana poprawnym językiem, chociaż występują drobne literówki lub niedokładna informacja o cytowanych pracach, nie zawsze są podane strony z których Autorka korzystała. Doktorantka pokazała, że posiada zdolności koncepcyjne, twórcze, analityczne oraz wnikliwego badania zjawisk naukowych.

Recenzowaną pracę kwalifikuję jako pracę doktorską za następujące osiągnięcia:

- podjęcie ważnej tematyki badawczej pod względem zarówno poznawczym jak i praktycznym,
- dobrą znajomość omawianej problematyki oraz umiejętność połączenia badań i prowadzenia analiz z zakresu ekonomii, nauk o zdrowiu i ekonomiki zdrowia,
- przeprowadzenie w części teoretycznej pracy w sposób dojrzały krytyki problemu w oparciu o istniejący dorobek naukowy,
- wykazanie się dobrą znajomością naukowego warsztatu metodycznego,
- przeprowadzenie własnych badań empirycznych,
- szczegółową analizę zgromadzonego obszernego materiału, prawidłowe i logiczne formułowanie myśli.

Z uwagi na fakt, że Doktorantka nie podkreśliła wyraźnie aspektów aplikacyjnych osiągnięć zawartych w pracy, pozwolę sobie sformułować dwa pytania, na które chciałabym uzyskać odpowiedź podczas obrony pracy:

1. W jaki sposób przy obecnych uwarunkowaniach w Polsce można lepiej wspierać odnawianie zasobu zdrowia?
2. Czy dostrzega Pani brak aktualnych baz danych lub potrzebę tworzenia określonych baz danych umożliwiających lepsze zarządzanie zasobem zdrowia?

Ocena końcowa

Na podstawie ocen cząstkowych dotyczących umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, wykazania ogólnej wiedzy teoretycznej Kandydatki w dyscyplinie naukowej ekonomia, oryginalności rozwiązania problemu naukowego uznaję, że ocena rozprawy doktorskiej jest pozytywna a Kandydatka w recenzowanej pracy spełniła warunki określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym.

W związku z tym wnoszę o dopuszczenie mgr inż. Pauliny Kramarz do publicznej obrony.

Poza tym składam wniosek o uznanie pracy doktorskiej mgr inż. Pauliny Kramarz za pracę wyróżniającą, uzasadniając osiągnięciami zamieszczonymi w recenzji, podkreślając szczególnie trudność podjętej problematyki badawczej łączącej ekonomię z nauką o zdrowiu, ciekawy pomysł rozwiązania problemu badawczego, wysoki walor poznawczy, metodyczny i aplikacyjny pracy.

